

CONTRIBUȚIE
LA
VECHIMEA CREȘTINISMULUI ÎN DACIA
DIN ISTORIA RELIGIOASĂ A GEPIZILOR

CU 5 FIGURI ÎN TEXT

DE

CONSTANTIN C. DICULESCU
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ Cluj pe 1924

CLUJ

„ARDEALUL“ institut de arte grafice Cluj, Str. Memorandului No. 22.
1925.

2776

CONTRIBUȚIE LA VECHIMEA CREȘTINISMULUI ÎN DACIA.

DIN ISTORIA RELIGIOASĂ A GEPIZILOR.

DE

CONSTANTIN C. DICULESCU.

Vechimea creștinismului în Dacia e o problemă care a preocupat demult pe istoricii și filologii români. Această chestiune are două laturi: una privește creștinismul dacoroman sau străromân, cealaltă creștinismul acelor popoare, care în epoca migrațiilor au locuit mai mult sau mai puțin timp în cuprinsul Daciei. În ceiace privește laturăa doua, s'a vorbit și se vorbește numai de creștinismul la Goți în a doua jumătate a veacului al IV-lea, când aceștia locuiau în Dacia, mai ales în Moldova și Basarabia de azi.¹ Dincontră, nu se știe nimic și nu s'a vorbit niciodată despre istoria religioasă a Gepizilor, care singuri au fost elementul politic permanent în cuprinsul Daciei Traiane, în epoca migrațiilor. Obiectul studiului de față e tocmai chestiunea aceasta.

Gepizii venind în Dacia și așezându-se definitiv aici, în anii 50 ai secolului III-lea după Chr., au rămas multă vreme credincioși vechei lor religii; la creștinism au trecut abia în secolul al V-lea.

În celece urmează voi expune puținul ce putem scoate cu

¹ Privitor la creștinismul Goților pe pământul românesc în Nordul Dunării, vezi V. Pârvan, Contribuții epigrafice la creștinismul dacoroman (București 1911) pag. 68, 149—150, 156—158 și C. Diclescu, Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien (Leipzig 1923) pag. 32, 35—39 și 54—57, unde e dat și oarecare material nou. Părerăa lui N. Iorga, Histoire des Roumains et de leur civilisation (Paris 1920) pag. 38, și ed. 2. (București 1922) p. 28, că Goții s'ar fi creștinat numai în Sudul Dunării necorăspunzând realității istorice, nu poate fi admisă.

privire la vechea religie a Gepizilor și la creștinismul lor din știrile răslețite ale izvoarelor scrise, din arătările lingvistice și din datele arheologice.

Legenda națională a Goșilor, cum ni s'a transmis ea de către Iordanes, conține un sâmbure istoric, pe care lingvistica îl confirmă pe deplin, iar cercetările arheologice îl verifică. E anume faptul, că neamul gotic cu cele trei ramuri ale lui, Vizigoții,² Ostrogoții și Gepizii, înainte de a fi locuit în Nordestul Germaniei, la Marea Baltică, și-a avut patria primitivă în Scandinavia, cu ale cărei popoare e mai deaproape înrudit, decât cu cele din grupa Germanilor Apuseni (Saxoni, Anglosaxoni, Longobarzi, Frânci, Bava-rezi etc.)²

Reese de aici, că Gepizii vechi se închinau acelorași zei cași popoarele germanice de Nord, cu alte cuvinte, mitologia și religia lor păgână eră mai apropiată de cea nordică, decât de cea vestgermană.

Știm apoi că datinile și concepțiile religioase la toate popoarele lumii se oglindesc în ritul funerar, adică în felul cum își îngroapă ele morții, și acest lucru, atunci când nu ni-l comunică fântânile istorice scrise, îl învățăm în parte din cercetările arheologice. Astfel și aici strânsa înrudire dintre vechile concepțiuni religioase ale Gepizilor și cele nordice se documentează arheologic prin aceea, că trecerea dela vechea datină funerară a cremațiunii la simpla înmormântare a corpurilor s'a făcut în acelaș timp, anume pela jumătatea ultimului secol înainte de Chr., atât la Goși și Gepizi, cât și la Germanii suedezi.³ Negreșit noul rit funerar la toate aceste popoare n'a înlocuit dintr'o dată pe cel vechi, ci ambele au existat alătura încă un timp oarecare. Semnificativ e însă faptul, că celelalte seminții vecine din grupa Germanilor Răsăriteni, precum Rugii din Pomerania și Burgunzii din Posnania (Posen), au ținut și observat în cursul aceleăș epoci exclusiv datina cremațiunii.⁴ Înlocuirea vechiului și adânc înră-

² Jordanes, *Get.* XVII, 94—96. Literatura istorică, lingvistică, arheologică și etnografică asupra chestiunii vezi-o la C. Diclescu, *Die Gepiden I*, pag. 2 no. 3.

³ Vezi mai ales G. Kossinna în *Zeitschrift f. Ethnologie* 37, pag. 391 urm.

⁴ Vezi în special E. Blume, *Die ostgermanischen Stämme u. die Kulturen zwischen Oder u. Passarge* (= *Mannus-Bibliothek VIII*), passim.

dăcinatului rit funerar al cremațiunii prin cel nou al inhumăției la vechii Suedezi, la Gepizi și Goți se datorește desigur unei revoluțiuni religioase, care a modificat la tustrele aceste popoare, simultan și în acelaș chip, concepția despre viața de dincolo —, revoluție pe care din lipsa de izvoare scrise n'o putem preciza mai deaproape.

Pedealtăparte e de observat, că resturi de păgânism vechi-german cu colorit nordic, trăesc la Români în Dacia, ca moștenire gepidă, până în ziua de astăzi. În credințele și datinile populare românești, în povești, în cântece și descântece există întradevăr numeroase urme de vechi păgânism, dintre care cele mai multe se explică, cu ajutorul lingvisticeii, numai din mitologia veche germană. Acestea sunt mai ales credințe în anumite zâne și în tot felul de ființe supranaturale.

Așa e bunăoară credința în zânele numite *Ele*, pe care n'o găsim nici la Romani și nici la Grecii vechi. Elele sunt fete frumoase sau femei pururea tinere, cari umblă prin aer sburând și cântând. Primăvara și vara, în nopțile cu lună, elele, îmbrăcate în alb și încinse cu bete roșii, joacă pela fântâni și prin livezi în horă încheiată. Locul *horei elelor* e un cerc sau semicerc ce se vede adesea prin livezi, unde iarba e d'o frumusețe rară și mai grasă ca în alte părți; numai când hora a fost proaspătă, iarba e gaibenă, ca cum ar fi fost arsă de foc. Elele pocesc pe aceia, care ar asculta la cântecele lor sau ar privi la jocurile lor, amuțind pe unii, orbind pe alții, luând unora mijlocul, altora mâinile or vreun picior, paralizându-i. Cu unii flăcăi și bărbați frumoși stau în legătură de iubire; gelozia lor e periculoasă. Ele au și puterea de a strămuta mintea la oameni; despre unul pe jumătate nebun se zice că „e luat din ele“. Elele au un împărat al lor (*împăratul elelor*: dan. *ellerkonge* > ngerms. *Erlkönig*) și împărăție proprie (*împărăția* sau *moșia elelor*: germ. *Elfenheim*), fiind împărțite în mai multe seminții, precum: *elele* sau *fetele câmpului* (= *Flurelfen*), *elele pădurii* sau *fetele codrului* (= *Waldelfen*), *elele vântului* sau *vântoasele* (= *Waldelfen*), care c'o repeziciune uimitoare străbat lumea întreagă, dela un capăt la altul, provocând furtuni și gonind noaptea prin aer vârcolacii; apoi *elele casei* (= *Hauselfen*) și *elele apelor* (= *Wasserelfen*).

Credința în *ele* o găsim aidoma la Germani și în special la cei nordici. O găsim apoi și la Slavi, dar Români n'au împru-

mutat-o dela aceştia, căci atunci ar fi împrumutat dela ei şi numele; Slavii le numesc *vile*. Apoi o descriere amănunţită a elelor româneşti — ceiace nu poate fi făcut aici — le apropie mai mult de elfele sau *ellele* nordice, decât de vilele slave. La baza numelui românesc *ele* stă o formă gepidă care eră identică cu vechi-danezul *elle*, sued-dial, *ellen* = angls,*ielfe*, ngerms. *Elfen*, acesta din englezeşte, etc. *Hora elelor* se chiamă în vechea daneză *elle-dans*, sued. dial. *ellare-dans*.⁵

Credinţa în *Ele* este deci la Români o rămăşiţă gepidă ca şi credinţa în *Ştime*, asupra căreia voi da deasemenea câteva lămuriri aici. În ajunul sărbătorilor mari, pe locurile unde sunt îngropate comori, se vede eşind din pământ o licărire sau flacără, care e verde-albastră, dacă e argint, sau galbenă dacă e aur. Alteori se zăreşte acolo „o umbră incunjurată de sfeşnice“; aceia e *Ştima Banilor*, adică demonul care păzeşte comoara sau tezaurul îngropat. Ştima, cum vede că se apropie vreun om de comoara ce o păzeşte, cu scop ca s'o desgroape, o trage cu căldarea, cu oala sau ulcica în care e îngropată, mai la fund sau mai laoparte, ca să nu poată da de ea, şi ese mereu în jurul omului, prefăcându-se în epure, vulpe, urs etc. Afară de *ştima comorii*, mai sunt şi altfel de ştime, precum *ştima băii*, *ştima apei*, *ştima casei* *ştima păpuşoiului*, etc. Credinţa că tezaururile îngropate sunt păzite de câte un demon sau balaur (lat. *draco* „balaur“ = rom. *drac* „demon“) e, fireşte, răspândită la toate popoarele, inclusiv Romanii şi Grecii vechi. Dar numele românesc al acestui demon, Ştima, e. vechi-germanic, respectiv gepid. La baza lui stă ideia de „licărire, sfeşnic; umbră,⁶ fantasmă“, fiind acelaş cuvânt cu gotul *skēima* (cit. *scīma*) „sfeşnic“, vnord. *scīmi* „Schein, Schimmer“, angls *scīma* „Glanz, Schimmer“ vgerms. *scimo*, mgrms. *schime* „Schatten; Schattenbild, spuckafte Erscheinung“.⁷

⁵ Părerea că substantivul *ele* ar fi în fond acelaş cuvânt cu pronumele feminin plural de persoana treia este o simplă etimologie populară. Asupra motivelor stringente, pentru ce numele *ele* dat elfelor române în niciun caz nu poate fi pronumele feminin de persoana treia la plural, îmi rezerv a reveni în alt loc.

⁶ Comp. T. Pamfile, Comorile pag. 14: *O umbră păzeà comoara*; pag. 17-28: *Alteori nehotârându-se, Ştima se zice că este o umbră incunjurată de sfeşnice*.

⁷ H. Tiktin, Dicţion. rom.-germ., indentifică pe *ştimă* «Fee, Geist, Kobold», cu *schimă* „Gebärde, Geste Grimasse, Fratze, Mönchskleidung“ =

O figură mitologică,—„o stafie, o știmă sau un spirit rău“ e și *Iasma*. La baza acesteia stă ideea, că sufletele despărțite de corpuri umblă prin aer ca fantasme. Sufletul părăsește corpul ca suflare, ca expirație. Din punct de vedere lingvistic *suflet* e *suflare*; deasemenea latinul *spiritus*, care e din *spirare* „a sufla“. În consonanță cu aceasta, românul *iasmă* (pl. *esme*) se reduce la gepid. **ēdma* care este identic cu fris. *ethma* „suflare, respirație“, angls. *æðm* „spiritus, Atem, Geist“, oland. *ādem, āsem*, „Atem“, vgrms. *ātum* „Atem; Geist“.⁸

Nu e locul a vorbi aici despre toate urmele de păgânism gepid sau de mitologie veche germană la Români; ele trebuie să formeze obiectul unui studiu special.⁹ Trecem deci din nou la lămuririle ce ni le mai dă arheologia cu privire la vechea religie a Gepizilor.

Mormintele gepide de bărbați din timpul păgânismului, fie în țara dela Vistula-de-jos (Prusia de Vest), fie în Dacia, se mai deosebesc de cele corăspunzătoare la Rugi, Burgunzi și Vandali

vsl. *skima* < mgr. ngr. *σχημα*. Dar *știmă* „fantasmă; umbră“ și *schimă* „gest, grimasă; rasă călugărească“ sunt două cuvinte fără nici legătură posibilă între ele. Etimologia aceasta, dacă poate fi considerată ca atare, e deci greșită.

⁸ Asupra etimologiei cuvântului *iasmă* vezi și articolul meu din *Zeitschrift f. rom. Philologie* 41, pag. 427. Pentru s + consoană înlocuit prin s + consoană (*ēdma* > *esma*), compară, în afară de olandezul *āsem* „respirație“ care vine direct din prototipul **esma* = *ēdma*, și gr. atic *βασιμς* = *βασίμς*, *βασίμς* = *βασίμς* etc. Spiranta germană s = gr. s. În *Zeitschr. f. rom. Phil.* 43 pag. 193 P. Skok (Agram) încearcă să derive românul *iasmă* din ajectivul serbocroat *jēzan* fem. *jēzna* „fioros“, ceiace e absolut fals. Negreșit, *iasma* e firoasă, dar sârbul *jēzan* n'a însemnat niciodată *iasmă*, ci numai „fioros“. Apoi afirmația lui Skok, că sârbul *jēzna* ar fi dat în românește regulat *iasmă*, precum vsl. *basn*_h a dat *basm*, plutește în vânt: astfel de lege fonetică nu cunoaște limba română. Nazala *n* poate întradevăr să fie înlocuită uneori prin labiala corăspunzătoare *m*, dar nu mai sub influența altei labiale prezentă în corpul aceluiaș cuvânt! Astfel avem *basm* alături de *basn* din vsl. *basn*_h, *bucim* (și *bucium* prin contaminare cu *bucium* „butuc“) alături de *bucin* din lat. *bucina*; adică *n* a fost înlocuit prin labiala *m* sub influența labialei *b*. Dar *jēzna* n'a putut deveni *iasmă*, dupăcum *caznă*, *gleznă*, *razna* și chiar *beznă* n'au devenit **cazmă*, **glezmă* etc.! Etimologia lui S. e deci nu numai semantic, dar și fonetic fundamental greșită. Asupra lui Skok și-a altui filolog, care s'a asociat lui, voi reveni, aducând o serie întreagă de date, în răspunsul meu la recensia lui V. Bogrea din n-rul precedent al acestui Anuar.

⁹ Dintr'un asemenea studiu inedit sunt scoase datele de mai sus.

și prin lipsa de arme.¹⁰ Dacă avem tot motivul să vedem în acele popoare, la care armele trebuia să însoțească pe mort în lumea cealaltă, adoratori credincioși ai zeului războiului Vodan — Odin — și ai cetelor lui, tot așa lipsa de arme, ca accesorii sepulcrale, la Gepizi presupune credința în zeități iubitoare de pace și de ocupațiunile ei, ca agricultura, creșterea vitelor și negoțul. Acest lucru îl confirmă la Gepizi nu numai obiceiul respectat cu strictețe de a nu pune în groapa mortului arme, ci și faimosul colan de aur de la Șimlău, (vezi fig. 1), întrebuințat ca amulet, cu întreaga serie de unelte în miniatură, atârinate de el, ale tuturor ocupațiunilor și îndeletnicirilor vieții pașnice.¹¹ Firea pașnică a Gepizilor o relevează dealifel atât Iordanes¹² cât și Procopiu; aceasta din urmă pentru timpul când ei erau deja creștini.¹³ Zeitățile adorate de Gepizii păgâni, în primul rând, par a fi fost deci așa zisii Vani ai mitologiei nordice, acea clasă de ființe superioare, adorate împreună cu Asii, cu care steteau în anumită opoziție. Vanii erau zeii fertilității pământului, ai negoțului, ai bogăției și ai fericirii. Naturii lor blânde îi corăspunde și toleranța religioasă, care se străvede în amestecul celor două rituri funerare, cel vechi și cel nou, observate de Gepizi, câțva timp laolaltă.

Evitând orice fel de armă, orice obiect care putea fi întrebuințat ca atare, cum și orice instrument, Gepidul își îngropă răposatii, lăsându-le în mormânt haine, tot felul de lucruri de preț și podoabă, spre a se folosi de ele pe lumea cealaltă. Ideia de a da răposatului merinde pentru călătoria lui în viața de dincolo, își găsește expresiunea în punerea de vase în groapă, alătura de mort. S'au găsit deaceia în mormintele gepide din Prusia-de-Vest

¹⁰ Pentru Prusia de Vest vezi G. Kossinna și E. Blume, lucrările citate; pentru Dacia vezi mai jos nota 14.

¹¹ Comp. J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn* (Braunschweig 1905) I. pag. 71 și C. Diclescu, *Die Gepiden* pag. 43—44.

¹² *Get. L.*, 264 [Auct. ant. V pag. 126]: *Nam Gepidi — nihil aliud a Romano Imperio, nisi pacem et annua sollemnia, ut strenui viri, amica pactione postulaverunt.*

¹³ *Bellum Gothicum* III, 34, 40. E drept, că Procopiu redă aici declarațiile solilor gepizi la curtea lui Iustinian, în anul 547, și în ele s'ar oglindi deci părerea unor cercuri interesate. Dar acele declarații corăspund pe deplin cu realitatea înprejurărilor de atunci, cum și cu ceiace spune Iordanes pentru un timp mai vechi.

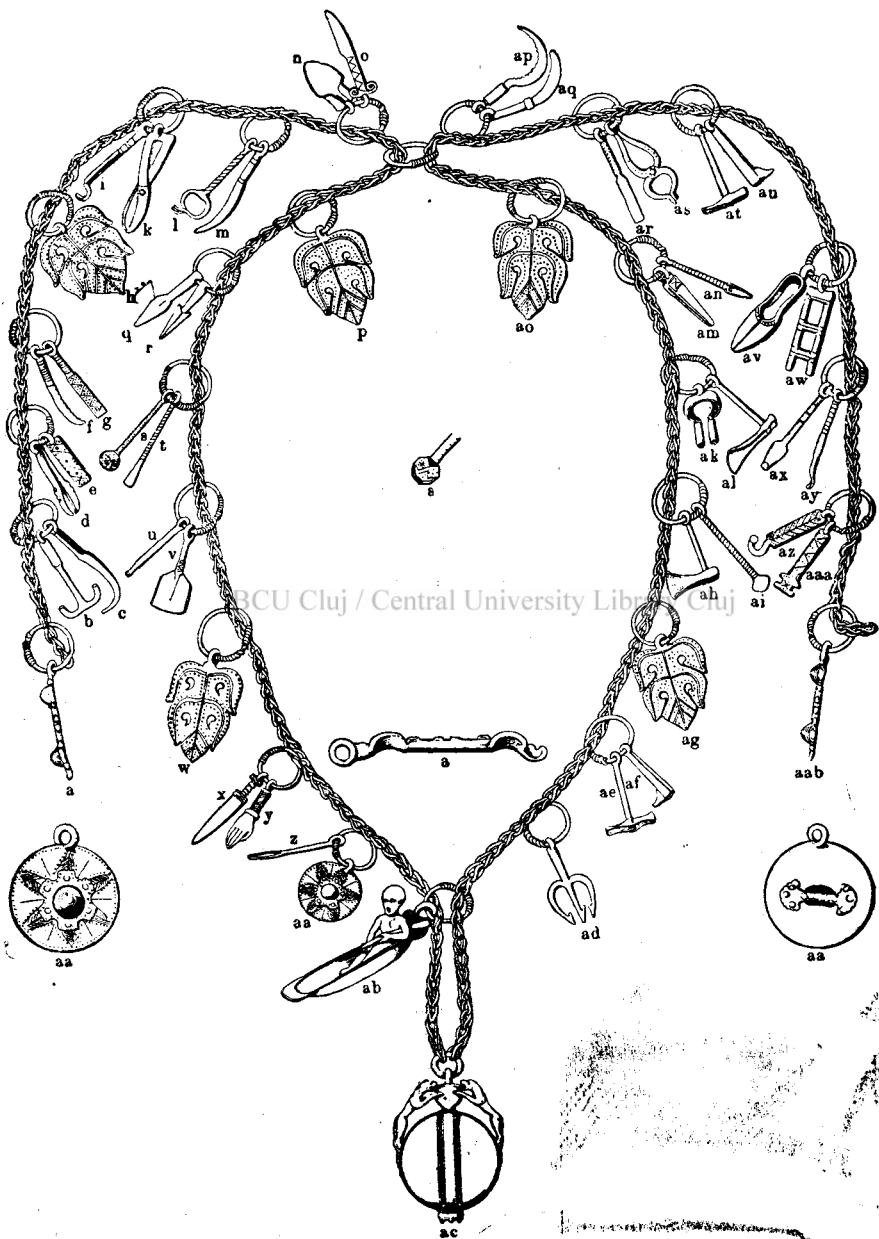

Fig. 1. Colanul de aur dela Şimlău. Cam $\frac{3}{5}$ din mărimea originală. Muzeul din Viena.

și din Dacia: inele de argint și de aur, apoi vase de lut, de bronz, de sticlă și de argint, și anume: ulcioare, găleți, oale, pahare etc. În mormintele femești s'au găsit podoabe, precum: broși, fibule de argint și de aur, mărgelile de sticlă, de paste colorate și de granate, brățări de argint și de aur, cercei, piepteni și nu rareori oglinjoare de metal vânt.¹⁴

Emigrând din vechile lor locuințe din Răsăritul Germaniei și așezându-se în diferite provincii ale imperiului roman, popoarele ostgermanice, adică Goții, Gepizii, Vandalii, Burgunzii etc., n'au părăsit ritul funerar și nici datinile străbune în legătură cu el, aceasta cel puțin până la creștinarea lor. Compararea mormintelor din noua patrie a orcăruia din aceste popoare cu cele din patria veche respectivă ne dă deci posibilitatea să le identificăm. Mormintele cu inventar germanic din epoca migrațiilor în cuprinsul Daciei sunt gepide, vandalice și gotice. Cele gepide se deosebesc de cele vandalice mai întâi prin ritul funerar: inhumare la cele gepide, cremațiune alternând cu inhumare în cimitirele vandalice; apoi prin lipsa totală de arme și de orice instrumente în cele dintâi, și prin prezența de arme, de cuțite, foarfeci etc. în cele din urmă.¹⁵ De cele gotice, mormintele gepide nu se deosebesc aproape deloc; sunt însă criteriile cronologice și geografice absolut precise, care împlinesc această lipsă. Astfel bunăoară, mormintele și orice fel de antichități cu caracter vechi germanic din Dacia, datând din timpul migrațiilor, dar aparținând epocii de după secolul al IV-lea, sau mai exact după anii 336—337, 376—77 și 401, când au plecat de aici Vandalii, Goții și Taifalii, trebuiesc considerate neapărat ca gepide. Iar pentru epoca anterioară datelor amintite, se va ține socoteală de faptul, că Nordul Transilvaniei cum și ținuturile de dincolo de valul roman,

¹⁴ Materialul arheologic respectiv pentru Dacia e risipit prin diferite publicațiuni nemțești, ungurești și românești. O simplă înșirare a lui aici, după notele mele, n'ar însemna mare lucru. E nevoe nu de un inventar simplu al lor în românește, ci de o cronică amănunțită adusă pân'la zi. Amănuntele trebuiesc anume și cu grijă menționate, întrucât mormintele tip gepidic, respectiv gotic, numai pe baza lor se pot deosebi bunăoară de cele tip vandalic, respectiv taifalic, tot din cuprinsul Daciei.

¹⁵ Vezi discuțiunile asupra unor cazuri concrete în scrierea mea „Die Wandalen u. die Goten in Ungarn u. Rumänien“ (Leipzig, Kabitzseh 1923) pag. 3—7, 16—18, 27—30.

adică Maramureșul și județele Ugocea și Bereg, de la început (249—250 d. Chr.) au fost gepide; Goții n'au locuit niciodată acolo.¹⁶

Din absența armelor și a uneltelor de orice natură, ca accesorii sepulcrale pedeoparte, din bogăția mormintelor în podoabe de preț și în lucruri de toaletă, în vase de mâncat și băut pedealta, putem conchide, că Gepizii păgâni își inchipuiau existența de dincolo de mormânt ca o viață fericită și fără osteneți, plină de desfătări materiale, fără lupte și războaie.

Această religie de mituri vechi germane, de concepțiuni păgâne despre viață, face loc mai târziu creștinismului care se răspândește biruitor.

* * *

Inceputurile creștinismului la Gepizi în Dacia sunt îmbrobodite de întineric adânc. Nici-o fântână istorică nu ne spune ceva despre acei misionari, prin a căror activitate a fost introdusă la ei religia creștină. Ca în multe alte chestiuni istorice, facem cunoștință și aici numai cu fenomenul gata, nu și cu modul cum

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁶ Intr'un articol intitulat „O părere nouă, despre unele tezaure arheologice de la noi“ din *Cronica numismatică și arheologică* An. IV, No. 7-8 (1923) pag. 57 urm., C. Moisil, observă, că cu aș fi mers prea departe „cu precizările“. Unele discuții de amănunt din scrierea mea „Die Wandalen u die Goten in Ungarn u. Rumänien“, pe care M. n'o cunoscuse când scriea acestea, cum și lămuririle de mai sus vor înlătură, cred, îndoelile ce are. Tot acolo M. observă, că părerile mele asupra chestiunii, „sunt confirmate și de un arheolog reputat ca G. Kossinna“. De fapt, o comunicare a mea asupra acestui chestiuni făcută la una din ședințele Societății pentru Preistorie (Gesellschaft für Vorgeschichte) din Berlin, 1922, a găsit aprobarea nu numai a lui Kossinna, ci a tuturor specialiștilor prezenți. E ceva ce se înțelege de la sine, că, bunăoară un tezaur „germanic“ sau „gotic“ din Dacia, datând din secolul al V-lea, sau al VI-lea etc., nu poate fi atribuit nici Vandailor și nici Goților, plecați de mult de aici, ci numai celui de al treilea popor gotic, adică Gepizilor. Negreșit, un arheolog poate întrebuința termenul general de „gotic“ în loc de „gepidic“, „vandalic“ etc., căci are în vedere stilul, într'o scriere istorică însă aceasta s'ar face în ciuda datelor istorice și ar duce la confuziuni haotice. Părerile mele în această privință sunt „confirmate“ apoi nu numai de Kossinna ci și de recenziile unguni de la „Ungarische Jahrbücher“ 1923, p. 177 care numesc unele precizări ale mele „nouă și fericite“ (neu und glücklich), și în sfârșit la noi, de I. Andrieșescu în scrierea sa „De la Preistorie la Evul-Mediu“ (București, Cultura Națională 1924) etc.

el a luat naștere. Din relatarea lui Iordanes în această privință aflăm numai, că Vizigoții după ce au îmbrățișat, sub influența împăratului roman Valens, în anul 376, creștinismul de rit arian, au comunicat noua credință atât Ostrogoților cât și Gepizilor, îndemnându-i să dea preferință sectei ariene și s'o îmbrățișeze și ei.¹⁷ Când a avut loc acea misionare la Gepizi, nu putem deduce exact din această notiță. Orcum, dacă ne-am mărgini la ea, am putea pune misionarea gotică a creștinismului arian la Gepizi în timpul șederii Vizigoților în Peninsula Balcanică, adică între anii 376—401, sau mai exact în intervalul dintre 382—395, când, prin tractatul din 3 Octombrie 382, s'au asigurat acestui popor teritorii de colonizare în Mesia și Dacia Ripensă. Totuș, în acele timpuri tulburi, n'a putut fi vorba decât doar de încercări de a face cunoscută evanghelia, de invitări la noua religie, făcute de Vizigoții de curând creștinați poporului înrudit cu ei al Gepizilor, și nicidecum de convertirea cu succes a acestora la creștinism. De fapt, Gepizii au rămas credincioși religiunii străbune mult timp încă, anume până la mijlocul secolului al V-lea. Astfel preotul galic Salvian îi cunoaște și ni-i înfățișează pe la 450 după Chr. tot ca păgâni. Salvian împarte pe barbari în două clase: Arieni și păgâni, socotind la aceștia din urmă, pe care el, dealtfel nu-i găsește mai răi decât Romanii creștini, pe Saxoni, pe Frânci, pe Gepizi și pe Huni.¹⁸ Aceasta e prima știre contimporană scrisă, ce avem cu privire la religia Gepizilor.

În timpul următor, până târziu în secolul al VI-lea, nu mai aflăm nimic despre aceasta. Însă în timpul lui Iustinian (527-565) ni se comunică din mai multe părți, că Gepizii erau creștini arieni. Afară de Iordanes, căruia, cum spuserăm, îi datorăm și singura

¹⁷ Jordanes, Get. XXV, 133 [MG. Auct. V, 92]: *Sic quoque Vesegotae a Valente imperatore Ariani potius quam christianii effecti. De cetero tam Ostrogothis quam Gepidis parentibus suis pro affectionis gratia evangelizantes hujus perfidiae culturam edocentes omnem ubique linguae hujus nationem ad culturam hujus sectae invitaverunt.*

¹⁸ Salvianus, De gubern. Dei, 67, 68 [MG. Auct. ant. I, 49]: *Nam cum omnes, ut jam ante diximus, barbari aut pagani sint aut heretici, ut de paganis, quia prior illorum error est, prius dicam, gens Saxonum fera est, Francorum infidelis, Gipedarum inhumana Chunnorum impudica... Si fallat Chunnus vel Gipida, quid mirum est...? Idem, ibidem 81—82. Numquid Scytharum aut Gipedarum inhumanissimi ritus in maledictum atque blasphemiam domini Salvatoris inducunt.*

notiță despre originea arianismului gepid, mai cunoaște pe Gepizi ca adepți ai acestei confesiuni Procopiu Acest istoric bizantin ne arată, că arianismul eră confesiunea specială a seminiților germanice de Răsărit, numite de el „gotice“, printre care seminiții pune expres și pe Gepizi.¹⁹ La fel enumără episcopul Cyrill de Scythopole (+ 557) popoarele din grupa „gotică“, care erau „arieni și la supunerea cărora se gândea împăratul Iustinian“, anume: [Ostro-]Goții, Vizigoții, Vandalli și Gepizii.²⁰

Nici pe baza notițelor de mai sus din Procopiu și din contemporanul său Cyrill de Scythopole nu putem fixa până la an data creștinării Gepizilor. Ceiace se desprinde din acele notițe însă e faptul, că în ele creștinismul gepid nu ne este înfățișat ca ceva proaspăt sau nou, ci ca ceva de dată mai veche decât mijlocul secolului al VI-lea, când ele au fost scrise. Deaceia nu vom grăși admițând, că creștinismul a fost introdus la Gepizi pela mijlocul secolului al V-lea și anume curând după distrugerea puterii hunice în anul 454. Unei date mai vechi îi stă în cale știrea citată mai sus dela Salvian. In acelaș timp se pune și creștinarea Ostrogoților tot prin misionari vizigoți.

Confesiunea ariană a Gepizilor, eră identică cu arianismul omoaic, care pe timpul când Visigoții au fost primiți în împériul roman (376), se bucura de recunoaștere oficială. Nu era deci cunoscutul arianism speculativ, adus de Ariu din școala lui Lucian din Antiohia, acea sinteză plină de contraziceri a christologilor lui Origen și Paul de Samosata, după care Cristos eră considerat întradevăr ca cuvânt. (Λόγος), dar în acelaș timp și ca creatură (κτίσμα) a Tatălui nenăscut, fiind astfel identificat cu sufletul omenesc adevărat; ci eră o formă îndulcită și moderată a acestuia care înlocuia consubstanțialitatea nicăeană a Fiului cu Tatăl prin formula cu mai multe înțelesuri ὁμοιος τῷ πατρὶ, adică egal sau asemenea Tatălui.

Acest arianism numit omoaic, care căută să justifice con-

¹⁹ Procopius, BV. I, 2 [ed. Haurv I vol., p. 311]: Γοτθικὰ ἔθνη — Γότθοι τὲ εἰσι καὶ Βανδῖλοι καὶ Οὐσιγόρθοι καὶ Γήπαιδες — Τῆς γὰρ Ἀρείου δόξης εἰσὶν ἅπαντες.

²⁰ Cyrillus Scythopolitanus, Vita S. Sabae LXXII /Cotelerus, Ecclesiae Graecae monumenta, Paris MDCLXXXVI, pag. 344/: Τὴν μὲν Ἀρείου αἵρεσιν, ἐπεὶ περ οἱ Γότθοι καὶ Οὐσιγόρθοι καὶ Οὐάνδαλοι καὶ Γήπαιδες, Ἀρειανολογῶντες, πάσης τῆς δύσεως ἐαράτουν, καὶ ἔγνω πάντως διὰ τοῦ πνεύματος, μέλλειν τούτων τὸν βασιλεῖα περιγερέσθαι. Asupra acestui loc vezi și scrierea mea, Die Gepiden, pag. 151, no. 48.

tradiția formulei lor de credință prin rentoarcerea la scriptură, a fost confesiunea specială a celor trei seminții gotice și a tuturor Germanilor Răsăriteni.²¹

Prin convertirea la creștinism, Gepizii nu s'au putut desbăra cu totul de vechile lor concepțiuni păgâne, ci au ținut mai departe la unele datini străbune. Foarte limpede arată aceasta bogatul mormânt gepid dela Apahida delângă Cluj, descoperit în anul 1889. Intr'un sicriu de lemn putred, ale cărui scânduri erau legate cu scoabe de fier, s'au găsit lângă scheletul mortului, afară d'o serie întreagă de podoabe, toate de aur (20 de bucăți), și două ulcioare de argint, care pline cu vin fuseseră așezate lângă

Fig. 2.

răposat în groapă. Ulcioarele sunt de mărime potrivită (31 cm. înălțime) și ornamentate cu scene bachice în relief: faun și bacantă jucând în trei chipuri diferite (vezi fig. 2.)²²

²¹ Comp. Adolf Harnack, *Dogmengeschichte* 2, 220, 238, 239; W. Streitberg, *Ulfilas dogmatische Stellung in Grundriss d. germ. Philologie* 2, pag. 15 urm.; și H. v. Schubert, *Das älteste germanische Christentum oder der sogenannte Arianismus der Germanen* (Tübingen 1909).

²² După desemnul din *Az Osztrák-magyar Monárchia. Irásban és képen*, Budapeșt 1901, pag. 36.

Mormântul a fost al unui principe gepid numit *Omharus*; acest nume însoțit de semnul crucii, e scris cu majuscule latine pe unul din cele trei inele de aur găsite (vezi fig. 3). Crucea ne arată că posesorul inelului, și deci cel înmormântat, a fost creștin.²³ Pe al doilea inel e săpată deasemenea o cruce, dedesubtul căreia se vede un monogram (vezi fig. 4), pe care eu îl citeșc VOMHAR, nu MARCUS cum propuneă Hampel (op. cit. I, 59); *Vomhar* reprezintă forma pură a numelui gepid respectiv.²⁴ Iar pe inelul al treilea sunt săpate patru cruci cu brațele deopotrivă de lungi. (vezi fig. 5) Semnul crucii mai însoțește și monogramul

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

regelui gepid *Conimund* (+ 567) de pe monetele sale de argint de curând descoperite.²⁵ La fel însoțește crucea monogramul regelui o-strogot *Teuderic cel Mare* (+ 526) tot pe monete.²⁶ Fibula de aur

²³ Descrierea tezaurului sepulcral dela Apahida o dă J. Hampel op. cit. II Bd. pag. 39 urm.: reproducerea în vol. III Taf. 32-36. Iar în românește după Finaly, dar fără menționarea obiectelor eșite la ivială mai târziu, C. Moisil în *Cronica Numismatică și Arheologică* III pag. 18-23. Pentru alte chestiuni privitoare la acest tezaur vezi și *Die Gepiden* I, pag. 77-78. Inelul din acest tezaur pe care e săpat numele *Omharus* nu e sigilar, deoarece numele nu e scris în sens negativ ca pe sigilii, ci direct. Părerea lui Hampel op. cit. I pag. 58 e deci greșită; observația lui Moisil l. c. justă.

²⁴ *Indeosebi* de forma *Omharus* care e latinizată; vezi etimologia numelui în *Die Gepiden* pag. 77-78. Astfel mortului i s'au lăsat de către ai săi cele două inele, pe care e scris numele său: pe unul, cel mai vechi — de fapt acesta este, cum observă Hampel l. c. ceva mai uzat decât celălalt — cu majuscule latine, pe altul, după moda de mai târziu a Germanilor, cu monogram. Astfel, și din acest motiv lectura dată de Hampel monogramului este exclusă.

²⁵ Acestea sunt studiate de Brunsmid în *Numismatische Zeitschrift* 17 Bd. (Wien 1924) pag. 1-7. Brunsmid observă expres, că descoperirea și studiul său confirmă punctul meu de vedere exprimat cu privire la această chestiune. Asupra articolului lui B. mi-a atras atenția dl C. Moisil.

²⁶ Vezi L. Hartmann, *Geschichte Italiens im frühen Mittelalter* I, 90 și în special Friedländer, *Münzen d. Ostgothen* p. 12 urm. Reproduceri se pot vedea în diferite *Istории Universale* mai mari.

din mormântul lui Omharus sau Vomhar dela Apahida e de aceeași formă și factură cu cea găsită în mormântul regelui franc Hilderic dela Tournée (+ 481). Tezaurul scos din mormântul dela Apahida se păstrează în muzeul Universității din Cluj.²⁷

Privitor la politica confesională a Gepizilor, posedăm numai o observație fugitivă la Procopiu, pe care el o atribuie solilor longobarzi la curtea lui Iustinian. Aceștia ar fi declarat împăratului în anul 547 între altele, că Gepizii sunt și vor fi inamici ai imperiului roman, tocmai prin faptul că sunt arieni.²⁸ Aceasta e însă mai curând o insinuare diplomatică, decât un fapt real. Ar fi deci o eroare, dacă în temeiul acestei notițe am face pe Gepizi arieni persecutori, cum au fost bună oară în mod trecător Vizigoții în Spania și mai ales Vandalii în Africa. Dacă aceasta ar fi fost cazul și la Gepizi, atunci s'ar fi ridicat împotriva lor plângeri, cel puțin pe timpul stăpânirii lor în Sirmiu (473—504 : 536—567 și în Dacia Aureliană (539—551). Nici un scriitor nu pomenește de persecuțiuni, ce ar fi avut loc în regatul gepid contra populațiunii catolice-ortodoxe. E de admis prin urmare, că Gepizii față de biserica ortodoxă-catolică exercitau deplină toleranță, așa (că sub acest raport populația romanică a țării a fost mulțumită cu stăpânirea lor. Dintr'o scrisoare a papei Eugeniu din secolul al IX-lea, în care Gepizii sunt amintiți, s'a tras deasemenea concluzia, că ei, deși Arieni, au tratat bine populația ortodoxă a țării.²⁹ Păcat numai, că acea scrisoare nu e decât un falsificat îndrăzneț, cum s'a dovedit dejă pela mijlocul secolului trecut.³⁰ Ne vom mulțumi deci cu datele și încheerea dem ai sus, deși însăș pretinsa scrisoare a papei Eugeniu, făurită cu un secol mai târziu de episcopul de Passau Pilgrim (971—991), pare a fi fost combinată pe bază de izvoare adevărate.

²⁷ Nu se mai află în Budapesta, cum scriam în „Die Gepiden“ pag. 77 Informatorul meu de atunci nu știa, că întretimp el a fost readus din Capitala Ungariei, pe unde fusese plimbat în timpul războiului, la locul său din Cluj. În muzeul din Budapesta se află azi numai cele două bucăți din acest tezaur, un ciucure și un inel de aur, care au eșit la iveală mai târziu, și care au fost depuse dela început acolo.

²⁸ Procopius, BG. III, 34 (ed. Haury II Bd. pag. 449) : — τοῖς (= Ὀνόμασι) δὲ Ἀρειανοῖς ὄντι καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀπ' ἐναντίας χωρήσουσι.

²⁹ Astfel Pagius, Critica historico-cronologica în Annales eccl. Baronii (Autverp. 1727 urm.) vol. I, pag. 601.

³⁰ Vezi Ernst Duemmler, Pilgrim von Passau (Leipzig 1854) pag. 115 19—21 și 109.

O activitate misionară gepidă-ariană s'a observat totuș cu ocazia convertirii poporului herul la creștinism, când Gepizii au rivalizat cu Bizantinii. După ce Herulii au fost colonizați de Iustinian, curând după anul 536, în ținutul din sudul Savei-de-jos și pelângă Singidun, au început să le predice evanghelia atât misionari greci, sprijiniți de Iustinian, cât și misionari gepizi; aceia în forma ortodoxă-catolică, aceștia în forma ariană a creștinismului. În timp ce însă credința catolică a fost îmbrățișată numai d'o mică parte a Heruților, Gepizii reușiră să convertească la arianism masa cea mare a poporului. Căpetenia partidei catolice a Heruților a fost Gretes, al cărui botez a fost săvârșit în Constantinopol cu multă pompă; împăratul însuș i-a fost naș și i-a făcut daruri bogate, lui și suitei sale.³¹ Numele capului partidei ariene nu ni s'a transmis. Prin propaganda lor ariană la Heruli, Gepizii urmăreau firește și un scop politic, mai ales că raporturile dintre ei și Bizantini tocmai atunci erau deosebit de încordate, din cauza Sirmului. De fapt, curând după ce ariană herulă a trecut cu totul de partea Gepizilor, declarându-se contra împăratului.³²

Alte amănunte despre istoria creștinismului la Gepizi, nu cunoaștem. Că odată cu convertirea, ei au adoptat și traducerea bibliei de Ulfila, se poate considera ca sigur după cele relatate de Iordanes, la locul amintit mai sus. Serviciul divin se ținea, firește, în limba poporului, ca la toți Germanii de confesiune ariană. Clerici superiori ședea în permanență la curtea regală și lucrau nu fără interes pentru soarta statului.³³ Un rol a jucat în timpul evenimentelor din anii 567—571 episcopul Thrasaric, care împreună cu principele de coroană Reptila a încercat fără succes să salveze existența statului. În învălmășala luptelor simultane contra Longobarzilor și Avarilor, Thrasaric, împreună cu principele amintit, reușise a salva tezaurul regal, temeliea puterii de stat la vechii Germani, și a organiza amândoi după moartea de erou

³¹ Amănunte la Malala, lib. XVIII 427 [Migne, vol. XCVIII pag. 630] și după el la Theophanes, ed. Bonn I, pag. 268; apoi la Procopius B. V. II, 14, 12; BG. II, 14, 33.

³² Vezi Die Gepiden I pag. 124 urm. și mai ales 132.

³³ Deci la fel cași în celelalte state ariene; vezi despre acestea H. v. Schubert, Staat und Kirche in den arianischen Königreichen u. im Reiche Chlodwigs (München 1912).

a regelui Cunimund, probabil în părțile muntoase ale Daciei rezistența mai departe contra Avarilor, care erau ajutați acum de aliații lor supuși, Slavii. Dar după trei ani de lupte zadarnice au trebuit să părăsească țara refugiindu-se la Constantinopol, și ducând cu ei acolo tezaurul regal, pe care l-au predat împăratului Iustin II. Un cleric vizigot, tot arian, devenit mai târziu abatele mănăstirii Biclaro din Spania, i-a întâlnit atunci în Constantinopol și le-a consacrat o notiță în cronica sa.³⁴

Existența națională a Gepizilor în Dacia nu se încheie, precum știm, odată cu căderea puterii politice a regatului lor în anul 571. Ei continuă să existe ca popor încă treisute de ani după aceea, bucurându-se chiar de oarecare autonomie sub Avari și înfrângându-se până târziu, spre finele secolului al IX-lea.³⁵ Despre existența mai departe a arianismului la ei nu știm însă nimic. Această confesiune, care nicăiri n'a reușit să se menție permanent față de creștinismul catolic-ortodox, a fost părăsită probabil de Gepizi nu mult după distrugerea regatului lor. Ea a trebuit deci să cedeze la Gepizi, în Dacia, terenul credinței ortodoxe, cam în același timp, când și Longobarzii și Vizigoții arieni, în Italia și Spania, se lăpădau de ea în favoarea catolicismului, adică în cursul secolului al VII-lea. Refugierea, despre care vorbirăm, a episcopului gepid Thrasaric, arian, și a principelui Reptila la Constantinopol în anul 571, ne arată în ce direcțiune a putut fi orientată mai departe politica Gepizilor. Și e semnificativ, din punctul de vedere religios, că chiar atunci, în imperiul bizantin, arianismul era energic combătut și persecutat. Această sectă nu putea deci să mai reziste nici în Dacia mult timp. Distrugerea puterii politice a Gepizilor a atras deci repede după sine și sfârșitul arianismului la Dunărea-de-jos și Carpați. Păretele confesional, care despărțise până atunci pe Gepizii de populația romanică a Daciei a fost sfărâmat. Amândouă popoarele, Gepizii și Străromânii, formează de acum înaintea o asociație religioasă mai strânsă ca până atunci, în contrast cu Avarii și Slavii păgâni.

³⁴ Johannes Biclarensis, Chron, Anno VI Justini Imp. [M. G. Auct. ant. XI, pag. 212]: *Gepidorum regnum finem accepit, qui a Langobardis proelio superati: Cuniemundus rex campo occubuit et thesauri ejus per Thrasaricum Arianæ sectæ episcopum et Reptilanem, Cuniemundi nepotem Iustini imperatori Constantinopolim ad integrum perducti sunt.* Vezi și Die Gepiden I, pag. 164.

³⁵ Vezi Die Gepiden I, pag. 218—248.

Despre vre-o cădere sau trecere la păgânism a creștinilor, fie ei dintre Gepizi, fie dintre Străromâni, în timpul stăpânirii avare nu poate fi vorba. Sub raportul religios Avarii exercitau față de popoarele supuse lor toleranță deplină și principial nu erau contra creștinismului.³⁶ Un caz de trecere la păgânism a unui Gepid pe timpul stăpânirii avare, de care ne vorbește Theophylact Simocatta³⁷ în altă ordine de idei, a avut loc nu în cuprinsul țării Avarilor și nici din cauza lor, ci la alți barbari păgâni, Scheii, la care acel Gepid se refugiase. El trăia ca fugar printre Scheii sau Slavii vechi din Muntenia, unde l-a întâlnit armata bizantină a generalului Priscus în anul 593. Credința și-o abjurase spre a nu fi bănuț de Slavi, cu ale căror căpetenii eră în legătură, și pe care i-a și trădat în favoarea Bizantinilor.

Urme gepide în terminologia creștină a Românilor nu există, Deosebirea confesională și bogăția elementelor latine a acestei terminologii, mai ales pentru acel timp, a împiedicat o influență gepidă asupra Străromânilor în acest sens. Elementele gepide din românește cu caracter religios exprimă, cum văzurăm, numai noțiuni din sfera superstițiilor și credințelor populare. Ele reflectează deci o civilizație mai rustică, mai primitivă.

Interesant e însă faptul, că arianismul gepid a contribuit nu în mică măsură la consacrarea numelui etnic Român. Am arătat în alt loc, că sensul degradant de „clăcaș“ sau „țaran semiliber“ al numelui *rumân*, atestat până la începutul secolului trecut, a luat naștere în limba unei clase suprapuse de alt neam, adică a unui popor străin, care a stăpânit odinioară în Dacia, și că acel popor a trebuit să fie de neam gotic, deci Gepizii, căci numai Goții numiau așa pe Romani, respectiv pe Romanii provinciali.

Ei bine, Gepizii au trebuit să numească pe Străromâni *Romani*, atât cu privire la origine și limbă, cât și la religia lor. Considerația religioasă a trebuit apoi să dea tonul în chestiunea ce ne preocupă, cu cât o găsim menționată expres și în izvoarele timpului. Deoarece atât Romanii de Apus cât și cei de Răsărit (Ρωμαιοι, adică Grecii bizantini) profesau credința catolică-orto-

³⁶ Aceasta reese clar din câteva episoade narate de Menandru și Theophylact Simocatta.

³⁷ VI, 8: Γήπαις ἀνὴρ ἐκ τῶν χριστιανῶν θρησκείας ποτὲ πεφυκός; comp. Die Gepiden pag. 215 urm.

doxă, Germanii arieni de atunci, adică Goții, Gepizii, Vandalii etc., numiau *romană* această confesiune, pretinzând că ei înșiși sunt ortodoxii, ei catolicii. Episcopul Grigore de Tours ne spune, că Vizigoții prin *Romani* înțelegeau oameni de „religia noastră”, deci catolici-ortodoxi.³⁸ Iar abatele vizigot arian, Ion de Biclara (secolul VI), vorbind din punctul său de vedere, se exprimă și mai explicit, numind confesiunea ariană „crența catolică a noastră”, în opoziție cu „religia romană”³⁹. Deci Străromânii erau pentru Gepizii arieni *Romani* nu numai prin origine, limbă și prin condiția socială deosebită de a lor, dar și prin religie. Iar când Gepizii s’au lepădat de arianism, îmbrățișând crența ortodoxă, au devenit eo ipso, după chiar concepția lor, ei înșiși *Romani*. La celelalte împrejurări care au contribuit, ca dintre popoarele romanice numai cel român să continue a se numi pe sine *Romani*, respectiv *Români* sau *Rumâni* — numele Raeto-Romanilor nu vine direct de la anticul *Romanus*⁴⁰ — trebuie deci să se adauge și latura religioasă.

* * *

Pentru timpul stăpânirii ariene și pentru epoca imediat următoare ei, izvoarele istorice ne mai oferă și alte câteva știri sau indicii privitoare la creștinismul în Dacia. Ele însă privesc mai mult istoria creștinismului dacroman, și ca atare trebuiesc studiate în legătură cu acesta.

³⁸ Gregorius Turonensis, *Gloria martyrum* I, 25: *Romanos enim vocitant* (Vizigoții) *homines nostrae religionis*.

³⁹ Joannes Biclarensis, *Chron.* în *MG. Auct. ant.* XI, 216: *Leovigildus* (rex Visigotorum) *dicens de romana religione a[d] nostra[m] catholica[m] fide[m] venientes non debere baptizare*.

⁴⁰ Pentru *Romani*, ca nume de popor romanic, vezi în special V. Pârvan, *Contribuții epigrafice* 92 urm., No. 405, p. 96 și No. 430.

ADAOSE

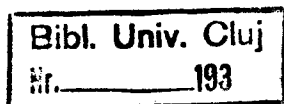
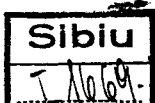
Pag. 5 și nota 8. Cuvântul *iasmă* se consideră de obicei ca fiind de origine obscură; vezi bunăoară H. Tiktin, Dicționar rom.-german s. v. S. Pușcariu se gândește la slavul *jasna*, fem. lui *jasenъ* „luminos”, dar mai pe urmă a renunțat la această etimologie; vezi Daco-romania III, pag. 838. Incercarea filologului croat P. Skok, de a deriva, cu orice preț acest cuvânt din sârbește, nu satisface, cum am arătat, nici semantica și nici legile fonetice românești. Cât privește acum obiecția făcută de Skok etimologiei propuse de mine, ea e de natură semantică. El contestă într-adevăr existența la Români a credinței superstițioase, că sufletele părăsind corpurile umblă uneori rătăcind prin aer, sau prin locuri retrase. „In der mir zugänglichen rum. folkloristischen Literatur — zice S. — finde ich nichts davon”. Dar nu e nevoie de ce-a citit sau n'a citit S.; destul că la baza românului *iasmă* stă un cuvânt germanic *ē̃ma*, având, cași el, acelaș înțeles de „spirit” sau „duh”! Totuș, să vedem ce e cu afirmația lui S., că n'a citit nicăiri în literatura folclorică română despre existența acelei credințe populare privitoare la suflete-spirite. Prin aceasta, S. vrea s'arate că e tare familiarizat cu chestiunile de folclor românesc, căutând să convingă pe cititori, că dacă el n'a citit sau nu cunoaște ceva, apoi aceia nici nu există. Că n'a citit i se poate crede, dar aceasta nu poate cădea în cumpănă și cu atât mai puțin servi ca dovadă. De fapt, credința, că sufletele despărțite de corpuri umblă uneori ca esme prin aer sau prin locuri retrase, există și la Români; numai că S. n'o cunoaște. Voi da deci câteva citate, din care reese limpede existența acelei credințe populare. a) Cu privire la pricolici, comunicare în Dicționarul Academiei, sub vorba „golgoasă”: *Pricolicii sunt niște esme sau golgoase mari, care umblă noaptea printre morminte*. Deci esme sunt și pricolicii, iar aceștia nu sunt altceva decât sufletele anumitor morți. b) Cu privire la stafii, T. Pamfile, Mitologie românească I, pag. 255: *Stafia, umbra — cum îi zic Macedoromânii — sau fantasma, care este sufletul răposatului, va rătăci împrejurul clădirii și va apăra-o împotriva altor spirite rele, care ar căuta s'o nimicească*. c) Cu privire la strigoii vii, ibidem, pag. 132: *Căci cum să știi, că vecinul de alături sau vecina din partea cealaltă, care se culcă noapte în casa sa, își lasă peste noapte trupul pe pat, neînsuflețit și ese aforă ca să se înhălteze cu alte duhuri rele, spre a săvârși cele mai grozave blestemății!* d) Cu privire la ale, comunicare în Etymologicum Magnum I, 679: *Se zice, că alele se fac din oameni care au duh necurat și care în timpul furtunii se culcă adormind un somn greu. În acest interval, sufletul celui adormit făcându-se ală se duce a întâmpina pe cealaltă ală, care este sufletul altei ființe din altă localitate și apoi se bat amândouă*. e) Cu privire la vârcolaci, T. Pamfile, Mitologie I, pag. 192: *Omului, care are un astfel de suflet, îi vine întâi o picoteală,*

și apoi o nesăbuită poftă de somn, de par'că n'ar fi dormit o săptămână de-a rândul. Sufletul îi zboară atunci la lună și el rămâne cași mort.

Iată la ce se reduce una din multele afirmații eronate făcute cu atâta ușurință de S., care căută cu ajutorul unor premise lingvistice false să întârzie prăbușirea definitivă a faimoasei teorii roesleriene. E foarte curios și chipul cum S. a căutat să-și arate competența în germanistică, aruncându-se deodată la reconstruiri și plăsmuiri. Asupra minunățiilor produse de dânsul în acest domeniu, de care e cu totul străin, voi reveni. Aici aș mai avea ceva de adăogat cu privire la partea formală a etimologiei cuvântului iasmă. Pentru înlocuirea în anumite cazuri a spirantelor grecești și germane σ , θ , δ , străine latinei și românei, prin sibilantele corăspunzătoare s și z , în afară de exemplele date mai sus (pag. 5 nota 8) mai sunt de comparat: a) forma *Strapstila* a numelui gepid *Thrafstila*, atestată la Paulus Diaconus și Fregar, vezi Die Gepiden 178; b) forma *stroppus* „turmă“ atestată în Lex. Alamannorum dingerm. **sruppa*, medioengl. *sruppe* „ceată, grămadă, turmă“ etc., ibidem; c) etimologia românului *strugure* din gepidul **srubilo* = mgerm. *trubel* „strugure“, vgerms. *thrūbo*, ngerms. Traube etc., vezi „Die Gepiden“ ibidem, Dacoromania III, 838 și d) etimologia românului *sălămânzdră*, în loc de **sălămânzră*, din grecul *σαλαμάνδρα*, despre care vezi S. Pușcariu în Dacoromania III, 819.

II. Pag. 18 jos. La sinodul al VII-lea ecumenic din Nicăa, în anul 787, a luat parte și Ursus, *ἐπίσκοπος τῶν Ἀβαριτῶν*. Le Quien în al său „Oriens Christianum“ a observat cu drept cuvânt, că *Nomen Ursus hominem linguae latinae significat*. Iar istoricii noștri teologi revendică pe acel episcop, necunoscut din alte izvoare, pentru Români, respectiv Străromâni. V. Pârvan în „Contribuții epigrafice“ 68 e de aceeași părere. De fapt, mărgininu-ne la romanismul răsăritean, nici nu e posibilă altă justificare a numelui Ursu. A recunoaște însă în Ursus, *ἐπίσκοπος τῶν Ἀβαριτῶν*, pe un episcop al orașului Abrittus sau *Ἀβρυδος* din Mesia Inferioară, îmi pare nu tocmai plauzibil, căci atunci am fi avut *ἐπίσκοπος τοῦ Ἀβρυδου*. Apoi și existența unui episcopat străromân în acea parte a Mesiei Inferioare, la finele secolului al VIII-lea, e greu de conceput. Genetivul *τῶν Ἀβαριτῶν* presupune singularul *Ἀβαριτης*, care e un nume de popor, nu de oraș, comp. *Παρινακίται, Τετραζίται, Μεγαλοβλαχίται* etc. *Ἀβαριται* ar însemna deci „Avariți“ sau „Avari“, locuitori din țara Avarilor (*Ἀβαρία, Avaria*), în general, nu Avari (*Ἀβαροι*) propriu ziși. Compară în românește sensul numelui *Ungurean*, derivat din numele de țară Ungaria, față de *Ungur*. Existența unui episcopat în secolul al VIII-lea pentru creștinii din țara Avarilor, a căror toleranță în materie religioasă ne este cunoscută, și care din timpul lui Constantin Pogonatul întrețineau relațiuni amicale cu Bizanțul, nu-mi pare neprobabilă. Iar participarea neapărată a celui episcop cu nume românesc la sinodul din 787, s'ar explica prin faptul, că Illyricul cu apendicele lui din Nordul Dunării fusese scos încă din 731 de sub scaunul papal de către împăratul iconomah Leon Isaurul și pus sub jurisdicția patriarhului din Constantinopol.

Mi-am exprimat aici aceste păreri sub rezerva unui studiu ulterior.

DIN DĂRILE-DE-SEAMĂ ASUPRA SCRIERII „DIE GEPIDEN“.

REVUE HISTORIQUE (Paris 6e. Librairie Félix Alcan), 50e année. — Tome CXLIX, Mai-juin 1925 p. 86—87 :

DR. CONSTANTIN C. DICULESCU. *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes. I. Band. Leipzig 1922. Gr. in-8°, XIV-262 pages, avec 2 cartes et 10 gravures.*

L'histoire des Gépides a été trop négligée jusqu'ici, bien qu'elle soit aussi importante pour la Roumanie que les Francs pour la France ou les Lombards pour l'Italie. De tous les peuples qui ont passé par la Rumanie, c'est le seul qui s'y soit établi définitivement; il y a vécu pendant six siècles, il a joué le rôle de premier ordre dans la formation de la nationalité et de la civilisation roumaines et son histoire atteste la continuité des Roumains dans la Dacie. *On accueillera donc avec reconnaissance une œuvre de haute valeur où sont utilisés, à la fois, les textes historiques, les objets trouvés dans les sépultures, les monnaies et les éléments linguistiques.*

Réservant pour plus tard la religion et la civilisation des Gépides, M. Diculescu expose surtout, dans le premier volume, leur histoire proprement dite, les éléments germaniques laissés dans la langue roumaine et l'histoire des Roumains primitifs. L'introduction établit les origines des Gépides, Germains de l'Est, appartenant au groupe général des Goths, dont ils ne se séparent qu'au milieu du IIe siècle après J.-C., leurs traits physiques et linguistiques, leurs pratiques funéraires, les limites approximatives de leur premier pays connu (Basse-Vistule, Netze, Passarge). Le premier chapitre raconte leur histoire jusqu'en 418. Leur situation, leurs obligations, leur rôle militaire sous la domination des Huns, de 418 à 454, constituent le second; le troisième essaie de déterminer, surtout d'après Jordanès, l'étendue du royaume des Gépides. Contrairement aux assertions d'Iorga, de Xénopol, de Hasdeu qui lui attribuent la Syrmie et la Dacie d'Aurélien au sud du Danube, il n'a compris régulièrement que la Dacie trajane (Transilvanie, Olténie, Banat, Crișana, Maramurès), environ 200,000 kilomètres carrés. Le quatrième chapitre constitue une longue étude philologique sur les noms de rivières et de lieux d'origine germanique en Dacie. Les deux chapitres suivants reprennent l'histoire des Gépides depuis 454 jusqu'à la chute du royaume en 567-571. L'organisation intérieure est exposée dans les chapitres VII-VIII particulièrement importants : deux peuples en présence : d'un côté, une minorité, les Gépides et les autres Germains assimilés, en nombre inconnu, probablement assez considérable, caste militaire dominante; de l'autre, les sujets, libres, mais tributaires, pâtres ou agriculteurs, ancêtres des Roumains actuels. Sur cette question toujours controversée de la demeure primitive des Roumains, M. Diculescu rejette la thèse de Rösler qui les fait venir des régions situées au sud du Danube seulement à la fin du XIIe siècle, pour soutenir et fortifier la thèse opposée, représentée par Jung, Hasdeu, Xénopol, Onciul, Iorga, qui fait des Roumains les descendants directs des colons romains et des Daces romanisés, restés dans la Dacie trajane après l'abandon de la province par Aurélien et renforcés par de nombreux fugitifs de l'empire byzantin. A l'objection du manque d'éléments vieux germaniques dans le roumain, il oppose les résultats de son quatrième chapitre et une nouvelle liste d'au moins trois cents mots d'origine germanique, sans compter les noms propres. La continuité des Roumains en Dacie, comme pâtres et agriculteurs, est surtout attestée par la longue liste des termes roumains relatifs au bétail et à l'élevage, et par une liste encore plus longue des mots roumains, d'origine évidemment latine, relatifs à la culture et aux devers produits du sol. Les deux derniers chapitres exposent le sort des Gépides après la destruction du royaume: émigration de quelques groupes en Italie, en Orient; fusion de la masse avec les Roumains primitifs sous le joug des Avars, puis, après la destruction de ces derniers, sous le protectorat des Bulgares au IXe siècle jusqu'à l'invasion des Hongrois qui trouvent entre le Danube et les Carpathes deux éléments principaux, les Valaques (Roumains) et les Slaves. *On voit l'importance et la solidité du travail de M. Diculescu. Avec de nouvelles sources d'information, avec un jugement très indépendant et très sûr, avec le respect des textes classiques, notamment de Jordanès-Devippe, il a refait, approfondi jusque dans le plus petit détail l'histoire des Gépides et prouvé leur importance. Ses arguments ont d'autre part singulièrement fortifié la thèse de la continuité des Roumains en Dacie. Il appartient aux philologues de vérifier sa théorie sur les éléments germaniques dans le roumain.*

CH. LÉCRIVAIN.